

Virpi Ala-aho, Pasi Leppänen, Lasse Oulasvirta

TARKASTUS JA ARVIOINTI KUNNISSA JA KUNTAYHTYMISSÄ

Alma Talent
Helsinki 2019

Tilaa Tarkastus ja arviointi kunnissa ja kuntayhtymissä -kirja
Alma Talent Shopista: shop.almatalent.fi

Copyright © 2019 Alma Talent Oy ja tekijät
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

ISBN 978-952-14-3691-8 (painettu kirja)
ISBN 978-952-14-3693-2 (verkkokirja)

Kannen sarja-asu: Heikki Sallinen
Taitto: NotePad

Paino: Balto print, Liettua 2019

Anna palautetta kirjasta: kustannustoimitus@almatalent.fi

ESIPUHE

Ulkoisen tarkastuksen ja arvioinnin sekä sisäisen valvonnan merkitys on kunnissa ja kuntayhtymissä äärimmäisen tärkeä. Organisaatioiden jatkuva muutos ja toimintaympäristön monimutkaistuminen asettavat kasvavia haasteita hallinnon ja talouden valvonnan suhteen. Tällä teoksella haluamme olla omalta osaltamme olla lisäämässä tarkastuksen, arvioinnin ja sisäisen valvonnan sekä riskienhallinnan osaamista kunnissa ja kuntayhtymissä.

Tarkastus ja arviointi kunnissa ja kuntayhtymissä -teoksen kaltaista julkaisua ei ole aiemmin ollut. Tällaiselle kokoavalle teokselle on selkeä tarve kuntien viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden sekä tarkastusta ja arviointia opiskelevien tai tekevien näkökulmasta.

Ensimmäisessä luvussa annetaan yleiskuva kuntien ja kuntayhtymien valvonnan kokonaisuudesta sekä käydään läpi valvontaan heijastuvia päätöksenteon ja talouden ohjauksen näkökulmia. Toisessa luvussa esitellään tarkastuslautakunnan lakisääteiset tehtävät sekä esitetään malleja käytännön arviointityön toteuttamiseksi. Tilintarkastusta käsittelevässä kolmannessa luvussa avataan tilintarkastajan tehtäväkenttää ja raportointia. Neljäs luku käsittelee sisäistä valvontaa ja riskienhallintaa sekä konsernivalvontaa. Viidennessä luvussa kuvataan tarkastustoimijoiden suhteita sekä tarkastuksen ja arvioinnin kehittämiskohteita.

Virpi Ala-aho on vastannut luvun 2 käsikirjoituksesta, Pasi Leppänen luvusta 3 ja Lasse Oulasvirta luvusta 4. Luvut 1 ja 5 on kirjoitettu yhteistyössä.

Espoossa, Helsingissä ja Tampereella syyskuussa 2019
Virpi Ala-aho, Pasi Leppänen ja Lasse Oulasvirta

SISÄLLYS

Esipuhe.....	5
1 Kuntien ja kuntayhtymien tarkastuksen ja arvioinnin kokonaisuus.....	11
1.1 Kuntaan kohdistuvan valvonnan ja tarkastuksen lajit	12
1.1.1 Omaehtoinen valvonta	12
1.1.2 Muu kuntaan kohdistuva valvonta	15
1.2 Valtuuston ja kunnanhallituksen tehtävät.....	17
1.3 Kunnan toiminta ja kuntakonserni	18
1.4 Kunnan talouden ohjauksen lähtökohdat.....	23
1.5 Kunnan talousarvio	25
1.5.1 Kunnan talousarvion sisältö ja rakenne.....	25
1.5.2 Alijäämän kattamisvelvollisuus.....	29
1.6 Kunnan tilinpäätös	31
1.6.1 Kunnan tilinpäätöksen sisältö	31
1.6.2 Konsernitilinpäätös.....	33
1.7 Kunnan erityisen vaikea taloudellinen asema	35
2 Tarkastuslautakunnan tehtävät ja käytännön arviointityö kunnissa ja kuntayhtymissä.....	38
2.1 Tarkastuslautakunnan valvonnan lähtökohdat	38
2.1.1 Tarkastuslautakunnan asettaminen	38
2.1.2 Tarkastuslautakunnan jäsenen vaalikelpoisuus.....	40

2.1.3	Tarkastuslautakunnan jäsenen esteellisyys.....	41
2.1.4	Tarkastuslautakunnan toimikausi	43
2.1.5	Tarkastuslautakunnan kokoonpano ja avustava henkilöstö	44
2.1.6	Tarkastuslautakunnan tietojensaantioikeus	45
2.2	Tarkastuslautakunnan lakisääteiset tehtävät	46
2.2.1	Valtuuston päätettävien hallinnon ja talouden tarkastusta koskevien asioiden valmistelu	48
2.2.2	Valtuuston asettamien toiminnan ja talouden tavoitteiden toteutumisen sekä toiminnan tuloksellisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden arviointi	53
2.2.3	Talouden tasapainotuksen toteutumisen arviointi	59
2.2.4	Kunnan ja sen tytäryhteisöjen tilintarkastuksen yhteensovittamisesta huolehtiminen	60
2.2.5	Sidonnaisuuksien ilmoittamisvelvollisuuden noudattamisen valvonta.....	61
2.2.6	Tarkastuslautakuntaa koskevien hallintosäännön määräysten sekä arvioinnin ja tarkastuksen talousarvion valmistelu.....	67
2.3	Tarkastuslautakunnan arviointityö käytännössä	68
2.3.1	Tarkastuslautakunnan toimintatavat	69
2.3.2	Arviointityön suunnittelu ja toteutus	70
2.3.3	Arviointikertomus.....	80
2.4	Harjoitustehtävät	95
3	Tilintarkastus kunnissa ja kuntayhtymissä	96
3.1	Tilintarkastuksen lähtökohdat	96
3.2.	Tilintarkastaja	97
3.2.1	Tilintarkastajan valinta ja kelpoisuus.....	97
3.2.2	Tilintarkastajan riippumattomuus.....	101
3.2.3	Tilintarkastajan erottaminen ja eroaminen	104

3.3. Tilintarkastuksen sisältö	104
3.3.1 Tilintarkastajan tehtävät	104
3.3.2 Hallinnon tarkastus	105
3.3.3 Kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastus	107
3.3.4 Valtionosuuksien tarkastus	110
3.3.5 Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan sekä konsernivalvonnan tarkastus	111
3.3.6 Erityiskysymyksiä	112
3.4 Tilintarkastusprosessi	115
3.4.1 Tilintarkastuksen suunnittelu	115
3.4.2 Tilintarkastuksen toteutus	116
3.4.3 Tilintarkastuksen raportointi	120
3.4.4 Tilintarkastuksen dokumentointi	121
3.4.5 Ulkoisen ja sisäisen tarkastuksen työn hyödyntäminen	123
3.5 Tilintarkastuskertomus	124
3.5.1 Tilintarkastuskertomuksen rakenne	125
3.5.2 Mukautetut tilintarkastuskertomukset	127
3.5.3 Tilintarkastuspöytäkirja	135
3.5.4 Tilinpäätösmerkintä	136
3.6 Tilintarkastuskertomuksen käsittely	136
3.7 Julkisuus ja salassapitovelvollisuus	138
3.8 Tilintarkastajien valvonta	140
3.9 Harjoitustehtävät	143
4 Kuntien ja kuntayhtymien sisäinen valvonta, riskienhallinta ja konsernivalvonta	145
4.1 Sisäisen tarkastuksen ja valvonnan tavoitteet ja lähtökohdat	145
4.2 Sisäinen valvonnan ja riskienhallinnan yleinen malli	148
4.2.1 Sisäisen valvonnan viitekehikko	148
4.2.2 Sisäisen valvonnan menetelmät	151

4.2.3 Riskienhallinnan menetelmät.....	154
4.3 Sisäinen valvonta ja riskienhallinta	158
4.3.1 Työnjako ja vastuut kunnassa.....	158
4.3.2 Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kattavuus.....	160
4.3.3 Sisäinen valvonta ja riskien lajit	162
4.3.4 Selonteko kunnan sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestämisestä	166
4.4 Sisäinen tarkastus	167
4.4.1 Sisäisen tarkastuksen asema ja tehtävät	169
4.4.2 Sisäisen tarkastuksen raportointi ja vaikuttavuus	170
4.5 Konsernivalvonta	171
4.5.1 Konsernivalvonnan tarve	171
4.5.2 Konsernivalvonnan järjestäminen.....	172
4.5.3 Omistajaohjaus ja konserniohjauksen keinot.....	173
4.5.4 Selonteko konsernivalvonnan järjestämisestä	178
4.6 Harjoitustehtävät	180
5 Arvioinnin, tilintarkastuksen ja sisäisen tarkastuksen haasteet ja tulevaisuuden näkymät	187
5.1 Hyvä johtamis- ja hallintotapa sekä tarkastustoimijoiden roolit	187
5.2 Arviointi ja tarkastuslautakunnat	189
5.3 Kunnan tilintarkastus.....	190
5.4 Sisäinen tarkastus ja riskienhallinta	193
Harjoitustehtävien vastaukset	195
Lähteet	210
Asiahakemisto	215